

اختلافات سنی و شیعه بیشتر اختلافات فقهی و استنباطی است، لیکن، این اختلافات فتوایی و فقهی و اجتهادی روان این مردم را به آشفتگی کشانده است. بجاست اشاره شود همانطوری که شیعه و سنی اختلافات فقهی دارند، به همان میزان کلیه مذاهب پنجگانه اعم از حنفی، مالکی، شافعی، حنبلی و امامیه دارند. پس، بجاست که برای فهم عالمانه و غیر عوامانه از دین و مذهب به تمام ابعاد مذهبی و دینی پیروان مذاهب خمسہ پردازیم و تحلیل فقهی و حقوقی و مطالعات تطبیقی داشته باشیم

بررسی تطبیقی نماز مسافر در فقه مذاهب پنجگانه اسلامی (بحث فقهی)

◀ علی پیام

Payam.44@gmail.com

و اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوة.

قرآن کریم، سوره نسا، آیه 100

چکیده مطالب:

این تحقیق به بررسی تطبیقی قصر نماز مسافر، علت قصر، اختلافات و موارد اتفاق مذاهب خمسہ می پردازد. در این تحقیق تا آنجا که برای این قلم امکان داشته است به منابع فقهی و مأخذ اهل سنت و جماعت (سنیها) و امامیه (شیعه) مراجعه شده است.

معنای واژگان:

فقیه و یا فقها: کسانی هستند که از روی دلیل و برهان، احکام اسلامی را از متون اسلامی استخراج می کنند. دانا، دانشمند، عالم به احکام شرع، متخصص در علم فقه

فقه: دریافتن، دانستن، علم به احکام شرع

اهل سنت و جماعت: پیروان مذاهب حنبلی، شافعی، مالکی و حنفی

امامیه: پیروان مذهب جعفری یا شیعه دوازده امامی

قصر نماز: دو رکعتی خواندن نمازهای چهار رکعتی در ایام سفر البته با تحقق شرایط خاص

اجماع: متفق شدن اتفاق و هماهنگی جماعتی در امری (البته در اجماع بین اهل سنت و جماعت و امامیه اختلاف است)

سنت: روایت و احادیث رسیده از رسول اکرم (ص) و سایر منابع و مراجع که در این سایر، بین سنی و شیعه اختلاف است

چرا این تحقیق؟

شاید بپرسید که چرا و به چه منظور این تحقیق به وجود آمده است؟ و شاید شما بارها با واکنشهای مذهبی راجع به انجام مناسک مذهبی و مراسم عبادی دینی مواجه شده باشید. مثلا، در نحوه وضو گرفتن، قصر نماز و روزه، نحوه نماز خواندن از لحاظ دست بسته و دست باز، انجام نماز در وقت متعین و سایر مراسم و مناسک دینی .

در ماه رمضان پارسال یک سفر گروهی اتفاق افتاد با تعدادی از هموطنان سنی و شیعه در چند ولایت افغانستان. پیروان مذهب سنت و جماعت در طول سفر، نمازشان را قصر نکردند و روزه شان را نیز. اما

شیعه ها و یا امامیه هم نمازشان را قصر کردند هم روزه شان را. در طول این سفر که در ولایت‌های شیعه نشین و سنی نشین رخ داد، با شک و تردیدها و نگاه‌های نگران مواجهه شدیم. نگاه‌هایی تقریباً حاکی از نامسلمانی و بی‌ایمانی خواندن طرف مقابل. البته از منظر توده‌های عوام. ذهن‌های قفل زده ای را دیدم که با خودشان می‌گفت: اینها که در ماه مبارک رمضان روزه نمی‌گیرند آیا مسلمان هستند؟ همچنین در مناطق دیگر با این سؤالاها و تشویشها برخوردیم که اینانی که در ماه رمضان روزه می‌گیرند آیا این عمل مسلمانیست یا خیر؟ این خاطره یکی از صدها خاطره مکتومی است که در سرگذشت و سرنوشت افغانستانها نسخه پیچی شده است و به دنبال پاسخ و بحث و تحلیل عالمانه می‌گردد.

اختلافات سنی و شیعه بیشتر اختلافات فقهی و استنباطی است، لیکن، این اختلافات فتوایی و فقهی و اجتهادی روان این مردم را به آشفتگی کشانده است. بجاست اشاره شود همانطوری که شیعه و سنی اختلافات فقهی دارند، به همان میزان کلیه مذاهب پنجگانه اعم از حنفی، مالکی، شافعی، حنبلی و امامیه دارند. پس، بجاست که برای فهم عالمانه و غیر عوامانه از دین و مذهب به تمام ابعاد مذهبی و دینی پیروان مذاهب خمسسه بپردازیم و تحلیل فقهی و حقوقی و مطالعات تطبیقی داشته باشیم تا شاید زمینه سالم دینی و مذهبی در این کشور هموار گردد و نگاه ما از دین و مذهب نگاه خردمندانه گردد تا منعصبانه و عوامانه.

این است که این تحقیق نسبتاً جامع که بیشتر ریشه شناسی است تا شاخه شناسی، به وجود آمده است. این قلم یقین دارد که هر گوتاهی در شناسایی دینداری فرهیخته به شکافهای نابهنجارتی بین مسلمانان و پیروان مذاهب محترم پنجگانه اسلامی منجر خواهد شد. خوانندگان ارجمند در این تحقیق به اختلافات مذهبی و استنباطی بین مذاهب خمسسه برخورد خواهد کرد که مشی‌های خیلی زیبایی را در نگارستان اسلام رقم زده اند و تنوع مضامین و رنگارنگی مراسم را به وجود آورده است. بهر حال، مدت‌ها بود که قصر و عدم قصر نماز و روزه بین پیروان مذاهب پنجگانه اسلامی در افغانستان دغدغه و تشویشم بود. خدا را شکر گزارم که این توفیق حاصل شد تا با مراجعه به منابع فقهی مسلمانان این موضوع تحلیل و بررسی شود. امید است که خداوند توفیق دهد تا باز هم در خدمت هموطنانم باشم و موضوعات وسوزه‌های دیگر را به بررسی و نقد و تحلیل بگیرم.

تحریر محل نزاع:

همانطوری که معلوم است و نیاز به تذکر نیست، نماز باید در اوقات پنجگانه خوانده شود و نمازهای صبح دو رکعت و مغرب سه رکعت و نماز ظهر و عصر و عشا چهار رکعتی است. در این هیچ بحثی نیست و تمام مذاهب پنجگانه اسلامی در این اتفاق نظر دارند. فقط بحث در نماز مسافر است. یعنی اینکه هرگاه فردی به سفر برود، سؤال اینجاست که آیا خداوند باریتعالی تسهیلاتی قائل شده است در حق فرد مسافر یاخیر؟ یعنی فرد مسلمان همانطوری که در حضر نمازهای ظهر و عصر و عشا را چهار رکعت می‌خواند، آیا در سفر هم نمازهای مذکور را چهار رکعتی بخواند یا خیر کدام امر دیگری از سوی خداوند تشریح شده است؟

حکم شکستن نماز در مذاهب پنجگانه اسلامی

مورد اتفاق مذاهب خمسسه

در اینکه فرد مسافر نمازهای چهار رکعتی را قصر کند و دو رکعت بخواند، تمامی فقهای مذاهب پنجگانه در این مورد اتفاق نظر دارند. یعنی هرگاه فردی به سفر برود، با تحقق شرایط باید نمازهای چهار رکعتی را دو

رکعتی به جای بیاورد. همچنین تمام فقهای مذاهب خمسۀ اتفاق نظر دارند که قصر نماز مسافر مخصوص نمازهای چهار رکعتی است.²

حکم قصر نماز مسافر

در قصر نماز مسافر، بحث بر سر این است که آیا قصر نماز برای مسافر واجب است و یا خیر؟ به عبارت دیگر آیا قصر حتمی است و یا رخصت؟ یعنی واجب است که مسافر نماز چهار رکعتی را دو رکعتی به جا آورد یا اینکه مخیر است بین چهار رکعت خواندن و یا دو رکعت؟ در این مسئله بین فقهای مذاهب پنجگانه اختلاف است و دیدگاهها خیلی متنوع و رنگین است، مانند رنگین کمانی در دایره آسمان دین.

دیدگاه فقهی اهل سنت و جماعت:

فقهای مذاهب اهل سنت و جماعت معتقدند که "يجوز للمسافر این يقصرو الصلاة الرباعية فيصلیها رکعتین فقط."³ یعنی جائز است که مسافر در هنگام سفر نماز چهار رکعتی را دو رکعتی به جا آورد. این، کلیت دیدگاه فقهی اهل سنت و جماعت بود. اما در جزئیات قضیه هریک از این مذاهب اختلافاتی با هم دارند که به تفکیک به آن می پردازیم.

دیدگاه فقهی شافعی و حنبلی

فقهای مذاهب شافعی و حنبلی معتقد به لزوم قصر هستند. فقهای شافعی در این مورد گفته اند: "لايجوز له این يتم عند الشافعية"⁴ حنبلیها نیز معتقدند به لزوم قصر "لايجوز له این يتم عند الحنبلی"⁵ یعنی جائز نیست که مسافر نماز چهار رکعتی را در هنگام سفر دو رکعتی بخواند. به این معنا که مسافر بطور حتمی نمازش را قصر کند. اما اگر قصر نکرد، چه حکمی دارد؟ تا آنجا که این قلم تحقیق کرده است، کتابهای فقهی مذاهب شافعی و حنبلی به آن اشاره ای نکرده است.

دیدگاه فقهی مالکی و حنفی

فقهای مالکی و حنفی قائلند که قصر نماز مسافر سنت مؤکد است. یعنی در اینکه شکستن نماز چهار رکعتی مسافر در هنگام سفر سنت مؤکد است، هیچ اختلافی نیست. "فالمالکیه و الحنفیه تنفقون علی انه سنت مؤکدة و لکنهم مختلفون فی الجزاء المترتب علی ترکه."⁶ یعنی مالکیها و حنفیها اتفاق نظر دارند مبنی بر اینکه قصر نماز مسافر سنت مؤکد است. منتها حنفی و مالکی در ترک قصر نماز با هم اختلاف دارند. به این معنا که اگر مسافر در هنگام سفر، نمازش را تمام بخواند، چه حکمی دارد؟ البته هم فقهای مالکی و هم فقهای حنفی قائلند به اینکه "ان قصر الصلاة مطلوب من المسافر لا جائز"⁷ به این معنا که هرگاه مسلمانی به سفر برود، مطلوب آن است که نمازهای چهاررکعتی را دو رکعتی بخواند. اما اگر قصر نکرد، چه حکمی دارد؟ اختلاف دارند.

موارد اختلاف

دیدگاه فقهی حنفی و امامیه:

فقهای حنفی قائلند که قصر نماز مسافر حتمی است و قصر متعین است.⁸ فقهای امامیه نیز قصر نماز مسافر را حتمی و متعین می دانند.⁹

فقهای حنبلی، شافعی و مالکی:

فقهای حنبلی، شافعی و مالکی، معتقدند که قصر نماز مسافر رخصت است و مسافر مخیر است قصر کند و یا تمام بخواند.¹⁰ شافعی، می گویند: "يجوز للمسافر مسافت قصر ان يقصرو الصلاة كما يجوز الاتمام، بلاخلاف، ولكن القصر افضل من الاتمام بشرط ان تبلغ مسافت سفر ثلاث مراحل"¹¹ یعنی مسافر مخیر است بین اینکه نمازش را شکسته بخواند و یا تمام، منتها اگر قصر کند، بهتر و افضل است. حنابله، نیز گفته

اند: "القصر جائز و هو افضل من الاتمام" 12 یعنی قصر نماز بهتر از اتمام است. همچنین، جای دیگر فقهای حنفی گفته اند که "قصر الصلوة واجب، فاذا اتم الصلوة فقد فعل مکروهاً بترک الواجب" 13 یعنی هرگاه مسافر نمازش را شکسته نخواند، فعل مکروهی را مرتکب شده است. حنفیها نیز گفته اند که قصر نمازهای چهار رکعتی سنت مؤکد است و اگر مسافر نمازش را تمام بخواند، کراهت دارد و مرتکب ترک واجب شده است. اگرچند در جهنم نمی رود، ولیکن از شفاعت نبی در روز قیامت محروم می شود. 14 پس عدم قصر بنا بر دیدگاه فقهی حنفی در هنگام سفر، موجب حرمان از شفاعت رسول اکرم (ص) در روز قیامت می شود.

دیدگاه فقهای مالکی:

فقهای مالکی مثل فقهای حنفی قصر نماز مسافر را سنت مؤکد می داند، منتها فرقی که با دیدگاه فقهی حنفی دارد بدین قرار است که فقهای مالکی گفته اند: "ان قصر الصلوة سنت مؤکدة و اذا ترکة المسافر فلا یؤخذ علی ترکة و لکنه یحرم من ثواب السنن المؤکدة فقط و لایحرم من شفاعت النبى". 15 یعنی: هرگاه مسافر در هنگام سفر نماز چهار رکعتیش را تمام بخواند صرفاً از ثواب سنت مؤکد محروم می شود و از شفاعت رسول اکرم (ص) در روز قیامت محروم نمی شود. "قالوا قصر الصلوة سنت مؤکدة فمن ترکة و اتم الصلوة فقد حرم من ثواب هذا السنن" 16 به این معنا که فقهای مالکی گفته اند هرگاه مسافر نمازش را قصر نکند، سنت مؤکد را ترک کرده است.

دلایل قصر در نزد مذاهب خمس

هر عمل و یا ترک آن باید مستدل و مبتنی به دلایل محکم باشد. سؤالی که مطرح است این است که آیا دلیل و یا دلایل قصر نماز در نزد مذاهب پنجگانه چیست؟ فقهای مذاهب خمس برای ادعایشان به دلایل سه گانه قرآن، اجماع و سنت استدلال کرده اند. مرحوم شیخ طوسی از فقهای اجل امامیه در کتاب الخلاف گفته است که فقهای اهل سنت و جماعت برای حکم قصر نماز مسافر به کتاب، سنت و اجماع تمسک جسته اند که در زیر به آن اشاره می شود.

قرآن:

فقهای مذاهب اهل سنت و جماعت به آیه قرآن تمسک کرده اند و گفته اند: "قال الله > و اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوة و ان خفتم < فهذه الایة دلت علی ان یقصر الصلوة مشروع حال الخوف" 17 همین فقیه عالیقدر در مورد بنیانهای مذهب امامیه در خصوص وجوب قصر نماز مسافر نیز گفته است: "و ایضاً قوله تعالی و اذا ضربتم فی الارض فلیس علیکم جناح ان تقصروا من الصلوة". 18 یعنی تمامی مذاهب پنجگانه به دستور قرآن، جواز قصر نماز مسافر را اعلام کرده اند.

اجماع:

مرحوم شیخ طوسی گفته است که اهل سنت و جماعت در جواز قصر نماز مسافر ادعای اجماع کرده است: "اجماع قد دلت علی ذلك" 19 یعنی اجماع علما دلالت می کند به اینکه مسافر در هنگام سفرش باید نمازهای چهار رکعتیش را دو رکعت بجا آورد. عبدالرحمان الجزیری از علما و فقهای اهل سنت و جماعت نیز گفته است: "و قد اجمعت الامة علی مشروعیت القصر" 20 یعنی برای جواز و مشروعیت قصر نماز امت اسلامی اجماع کرده اند. همچنین مرحوم شیخ طوسی گفته است که امامیه نیز برای قصر نماز مسافر ادعای اجماع کرده است: "دلینا اجماع الفرقة". 21 یعنی، امامیه برای حکم وجوب قصر نماز مسافر ادعای اجماع کرده است.

سنت:

همچنین شیخ طوسی در کتاب الخلاف گفته است که اهل سنت و جماعت بر اساس سنت و یا روایت حکم قصر نماز مسافر را اثبات کرده است: "و قال ابن عمرو رضی الله عنه صحبت النبی (ص) فکان لایزید فی السفر علی الرکعتین و ابوبکر و عمرو و عثمان کذلک متفق علیه" 22 همچنین فقهای اهل سنت و جماعت به روایتی تمسک جسته اند که آمده است: "حدثنی عبدالله بن عباس قال سن رسول الله (ص) صلوة السفر رکعتین و سن صلوة الحضر اربع رکعات." 23 و نیز فقهای اهل سنت و جماعت به این حدیث استناد کرده است: "عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما قال صحبت رسول الله (ص) فکان لایزید فی السفر علی رکعتین و ابابکر و عمر و عثمان کذلک." 24 همینطور طبق نظر فقهای امامیه روایاتی است که حکم می کند مسافر در هنگام سفرش نمازهای چهار رکعتیش را باید قصر کند. مرحوم شیخ طوسی می گوید: "و ایضاً الاخبار التي رؤیت فی وجوب التقصیر عامت فی جمیع الاسفار." 25 که البته، فقهای امامیه بالاتفاق معتقدند که واجب است تا مسافر با اتمام شرائطی نماز چهار رکعتیش را دو رکعت به جا آورد. یعنی فقهای امامیه قائل به وجوب قصر هستند. به عبارت دیگر اگر "کسی می داند مسافر است و نماز را باید شکسته بخواند و اگر عمداً تمام بخواند، باطل است." 26 پس فقهای امامیه بالاتفاق قائلند که مسافر در هنگام سفرش واجب است تا نماز چهار رکعتیش را دو رکعتی بخواند. بنا براین جای بحث دیگر نمی ماند.

شرائط قصر نماز مسافر

پس از اینکه دانستیم که مسافر هنگام سفر نماز چهار رکعتی را قصر، حالا به شرائط قصر نماز می پردازیم. شرائط قصر نماز به قرار زیر است:

- 1- قطع المسافت
- 2- حد ترخص
- 3- سفر مباح باشد
- 4- اقامه نکند
- 5- عشاير و کوچنده نباشد.

شرائط فوق، موارد اتفاقی مذاهب پنجگانه است و هیچ یک از فقهای مذاهب خمس در این شرائط اختلافی ندارند.

قطع مسافت

فقهای مذاهب خمس همگی شان متفق القولند که قطع مسافت یکی از شرائط قصر نماز مسافر است، در این هیچ اختلافی نیست. 27 پس اختلاف کجاست؟ آنچه در زیر می خوانید موارد اختلافی فقهای پنجگانه است.

اختلاف بین مذاهب پنجگانه:

در این هیچ شکی نیست که قطع مسافت معین از شرائط قصر نماز مسافر است. منتها فقهای مذاهب خمس در مقدار مسافت اختلاف دارند. حنفی، قائلند که مسافر باید 24 فرسخ سفر کند و کمتر از آن قصر نمی شود. 28 امامیه معتقدند که مسافر باید 8 فرسخ سفر کند. 29 حنابله قائلند که مسافر باید 16 فرسخ برود تا قصر شود. 30 شافعی می گویند که مسافر 16 فرسخ باید برود. 31 مالکی گویند که مسافر فقط 16 فرسخ برود تا نمازش قصر شود. 32 بنابراین، فقهای مذاهب پنجگانه در مقدار مسافت اختلاف عقیده و رأی دارند.

حد ترخص

اختلاف در حد ترخص:

فقهای مذاهب پنجگانه در اینکه مسافر باید حد معینی را برود تا نمازش را قصر و یا کوتاه کند، هیچ اختلافی ندارند. منتها در این اختلاف دارند که حد ترخص کجاست؟

مذاهب اهل سنت و جماعت:

مذاهب اهل سنت و جماعت بطور اتفاقی قائلند که صحیح نیست مسافر قبل از حد ترخص قصر کند. "33 و یا معتقدند که "لایجوز القصر الا بعد مفارقت بنیان البلد." 34 یعنی مسافر نباید نمازش را قبل از ترک دیوارهای شهر قصر کند.

دیدگاه فقهی حنفی:

علامه قاضی ثناء الله پانی پاتی، از فقهای معاصر حنفی گفته است: "شخصی که از خانه خود برآمد و از عمارات شهر خارج شود به نیت سفر سه مرحله هر مرحله شانزده "کرده" و هر کرده (چهار هزار قدم) آن شخص فرض چهار رکعت را دو رکعت گذارد." 35

دیدگاه فقهی امامیه:

بر اساس دیدگاه فقهی امامیه حد ترخص بطور مشخص اینچنین بیان شده است: "حد ترخص ناپدید شدن دیوار شهر است یا نرسیدن آذان شهر به گوش مسافر." 36 یعنی مسافر قبل از ترخص مذکور نباید نمازش را قصر کند. البته، در حد ترخص بحث است که بلاد، بلاد کبیره باشد یا بلاد غیر کبیره و هریک اینها حکم خاص خودش را دارد، که اینجا جای بحثش نیست.

دیدگاه فقهی شافعی:

فقهای شافعی قائلند که مسافر جایی قصر بخواند که عرف، مسافر بداند. سپس فقهای شافعی گفته اند که ابتدای سفر در خشکی، تجاوز از سور در صاحب ابنیه است و در خیمه و خرگاه که در خشکی واقع است، دور شدن از محل رحل و در غیر ابنیه و غیر خیام و در سفر دریایی، اولین حرکت کشتی محسوب می شود.

دیدگاه فقهی حنبلی:

فقهای حنبلی نیز قائل به عرف است. در این باره گفته است: "قصر کند زمانی که محل اقامتش را طوری که عرفاً دور قلمداد کند." 37 در اینکه عرف از جمله ملاکهای قصر نماز است، حنبلیها و شافعیها وحدت عقیده دارند.

مباح بودن سفر مسافر

مجموع فقهای مذاهب پنجگانه بالاتفاق معتقدند که مسافر وقتی نمازش قصر می شود که سفرش مباح باشد. یعنی سفر معصیت و حرام نباشد. در اصل این موضوع هیچ اختلافی ندارند. منتها در این اختلاف دارند که اگر مسافر در هنگام سفر معصیت و یا حرام نمازش را قصر کرد، چه حکمی دارد؟ به عبارت دیگر، آیا مسافر چه در سفر معصیت و چه در سفر حرام و یا مباح نمازش را قصر کند و یا مخیر است؟

اختلاف در اباحه سفر:

فقهای حنفی قائلند که "مسافر در سفرهای حرام مانند دزدی و غیره می تواند نمازش را قصر کند." 38 حنبلی، امامیه، شافعی و مالکی، گفته اند که "سفر باید مباح باشد." 39 در اینکه نماز مسافر وقتی قصر می شود که سفر مباح باشد و در اباحه سفر، بین مذاهب پنجگانه هیچ اختلافی نیست. کما اینکه کلیه فقهای اهل سنت و جماعت گفته اند که "و من الشروط این یكون السفر مباحاً" 40 یعنی یکی از شرایط قصر نماز مسافر این است که سفر مباح باشد.

دیدگاه فقهای شافعی و حنبلی:

فقهای حنبلی و شافعی گفته اند: "و من الشروط ان يكون السفر مباحاً، فلو كان السفر حراماً كان سافر لسرقت مال او لقطع طريق و نحو ذلك فلا يقصر و اذا قصر لم تنفعه صلوته؛ باتفاق الشافعية و الحنابلة" 41 یعنی فقهای حنفی و حنبلی معتقدند که سفر مسافر باید مباح باشد. و اگر چنانچه سفر حرام بود مثل اینکه برای دزدی رفت باید نمازش را تمام بخواند. و اگر نمازش را تمام بخواند عمل غیر نافی خواهد بود. در جای دیگر فقهای شافعی، گفته اند: "قصر در سفر مکروه جائز است. و حنبلیها گفته اند که قصر در سفر مکروه جائز نیست. اگر قصر کند نمازش منعقد نمی شود مانند سفر حرام. 42

دیدگاه فقهای حنفی و مالکی:

فقهای حنفی و مالکی معتقدند که مسافر در هر سفری باید نمازش را قصر کند. "والحنفيه و المالکيه، فيجب القصر على كل مسافر و لو كان محرماً. 43" منتها بین حنفی و مالکی در این اختلاف است که اگر مسافر در سفر حرام و مکروه نمازش را قصر کند چه حکمی دارد؟

دیدگاه فقهای حنفی:

فقهای حنفی فائند که اگر مسافر در سفر حرام و مکروه نمازش را قصر کرد، "يأثم بفعل المحرم" 44 یعنی اگر در سفر حرام و مکروه نمازش را قصر کند، گناهکار محسوب می شود. اما مالکیها گفته اند: "اذا كان السفر محرماً فان القصر يصح مع الاثم" 45 یعنی اگر مسافر در سفر حرام نمازش را قصر کرد، آن نماز صحیح است منتها نماز گزار گناهکار محسوب می شود. علامه قاضی ثناء الله پانی پاتی از فقهای حنفی در مورد سفر معصیت گفته است: در سفر معصیت نزد آئمه ثلاثه قصر روا نباشد و نزد امام اعظم رواست افطار روزه، واجب است قصر نماز. 46

دیدگاه فقهای امامیه:

فقهای امامیه معتقدند که اگر مسافر برای کار حرامی مانند دزدی سفر کند، باید نماز را تمام بخواند و همچنین است اگر خود سفر حرام باشد مثل آنکه برای او ضرر داشته باشد. 47 فقهای امامیه در این اتفاق نظر دارند. اما در سفر معصیت مرحوم شیخ طوسی گفته شده است: "المسافر في معصية لا يجوز له ان يقصر مثل ان يخرج لقطع طريق و لسعایت بمسلم." ایشان در این مورد ادعای اجماع کرده است: "اجماع الفرق لا يختلفون في ذلك." 48

مسافر اقامه نکند

یک از شرائط قصر نماز مسافر این است که مسافر به وطنش نرسد و یا جایی به مدت معین اقامت نکند. در این، فقهای مذاهب پنجگانه اتفاق نظر دارند. منتها در طول مدت اقامت اختلاف دارند که به قرار زیر است:

اختلاف در مدت اقامت

دیدگاه فقهای حنفی:

فقهای حنفی فائند که "مسئله حکم سفر باقیست تا که در داخل وطن اصلی خود شود یا نیت اقامت پانزده روز یا زیاده از آن کند در شهر و یا در دهی." 49 پس به نظر حنفیها مدت اقامت پانزده روز است. فقهای حنفی بر اصل عدم اقامت فائند منتها گفته اند که مسافر نباید مدت 15 روز پی در پی نیت اقامه نکند. 50

دیدگاه فقهای امامیه:

فقهای امامیه فائند که مسافر تا آن وقت نمازش را قصر کند که اقامت نکند و به عبارت دیگر مسافر باید 10 روز نیت اقامه نکند. 51 بنا بر این طبق فقه امامیه مدت اقامه 10 روز است.

دیدگاه فقهی مالکی و شافعی:

فقه‌های مذهب مالکی شرط گذاشته اند که مسافر چهار روز نیت اقامه نکند. 52 همچنین فقه‌های شافعی معتقدند که مسافر نباید مدت چهار روز نیت اقامت کند. 53 پس اگر مسافر جایی به مدت چهار روز نیت اقامت کرد، باید نمازش را تمام بخواند.

دیدگاه فقهی حنبلی:

حنبلیها گفته اند که پس از گذشت 20 نماز قصر کردن واجب می شود. 54 یعنی اگر مسافر در جایی که فرصت 20 نماز را دربر بگیرد، بعدش باید نمازش را تمام بخواند.

کوچی نباشد

یکی از شرایط قصر نماز مسافر این است که مسافر به شکل کوچی زندگی نکند. منتها فقه‌های مذاهب پنجگانه در این هم اختلاف دارند که به آن اشاره می شود.

دیدگاه فقه‌های حنفی:

علامه قاضی ثناء الله پانی پاتی، از فقه‌های حنفی در مورد صحرا نشینان گفته است: "کسانی که همیشه در صحرا می مانند و جای اقامت نمی کنند مگر چند روز، آنها همیشه نماز اقامت بخوانند." 55 پس عشایر و کوچ نشینان باید دایم نمازشان را تمام بخوانند.

دیدگاه فقهی حنابله:

بنا به فتوای فقه‌های مذهب حنفی یکی از مواردی که قصر نماز جائز نیست، ملاح است، یعنی، اگر مسافر ملوان باشد و خانواده اش در کنار وی باشد در حکم مقیم است، نماز چهار رکعتی جائز نیست. 56 حکم دایم السفر

بحث بر سر افراد دایم السفر است. یعنی در مورد نماز فردی که دایم السفر است و یا شغلش اقتضا می کند که دایم در سفر باشد، بین فقه‌های مذاهب پنجگانه اختلاف وجود دارد. در مورد مسافر دایم السفر، فقه‌های حنبلی و امامیه قائلند که نماز مسافر دایم السفر قصر نمی شود. 57 شافعی و مالکی و حنفی، گفته اند: مسافری که کارش همیشه در سفر است می تواند تمام بخواند. 58

اقامه به پیشنماز مقیم:

سؤال این است که اگر مسافر در هنگام سفر به پیشنماز مقیم اقتدا کند، حکمش چیست؟ به عبارت دیگر آیا مسافری که به مقیم اقامه می کند، نمازش را تمام بخواند یا قصر؟ در این مسئله فقه‌های مذاهب خمسسه دو دسته شده است:

فقه‌های مذاهب سنت و جماعت:

بنا به مذاهب اهل سنت و جماعت، مسافر نمی تواند پشت امام مقیم نماز بخواند. 59 یعنی "اگر مسافر به امام مقیم اقتدا کند، باید نمازش را تمام بخواند. قصر که سنت مؤکد است، از بین می رود." 60 علامه قاضی ثناء الله پانی پاتی از فقه‌های حنفی، گفته است: "مسافر اگر اقتدا کرد به مقیم در وقت، بر وی چهارگانه لازم شود" 61 عبدالرحمان الجزیری در کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه می گوید که بنا به مذهب حنفی، "لایجوز، فلو اقتدی به بطلت صلوته" 62 یعنی اگر مسافر به مقیم اقتدا کرد و نمازش را قصر کرد، نماز باطل است. همچنین حنفیها می گویند که "ولو نام هذا المسافر خلف المقيم حتى دخل وقت العصر فعليه ان یصلی اربعاً لانه لاحق، ولاحق فی حکم المقتدی" 63 یعنی مسافری که به امام مقیم اقتدا می کند، باید نمازش را تمام بخواند. فقه‌های مذاهب حنبلی، شافعی و مالکی معتقدند که "لایجوز، اگر اقتدا کند واجب

است که نمازش را تمام بخواند." 64 یعنی اقتدای مسافر به مقیم جائز نیست. ولیکن هرگاه اقتدا کند، باید نمازش را چهار رکعت بخواند.

دلیل تمام خواندن نماز در سفر:

فقهای مذاهب اربعه برای ادعایشان مبنی بر اینکه هرگاه مسافر به مقیم اقتدا کند باید نمازش را تمام بخواند، چنین استدلال کرده است: "مسافر اقتدی بمقیم، فعلیه ان یصلی اریعاً لانه التزم متابعت الامام بالاقندا به" 65 اینها می گویند مسافر باید از روی تبعیت از مقیم نمازش را تمام بخواند.

دیدگاه فقهی امامیه:

فقهای امامیه بالاتفاق قائلند که مسافر چه به مقیم اقتدا کند و یا به مسافر، باید نمازش را قصر بخواند. در این باره شیخ طوسی می فرماید: "اذا احرم المسافر خلف المقیم لایلزمه التمام، بل علیه التقصیر." مرحوم شیخ طوسی به آیه 100 سوره نسا که می فرماید: "اذا ضربتم .. من الصلوة" 66 تمسک کرده است. بناها طبق فقه امامیه، مسافر می تواند پشت امام مقیم نمازش را بخواند. 67

اختلاف در مسافت

قبلاً گذشت که یکی از شرائط قصر، طی مسافت معینی است توسط مسافر. فقهای مذاهب خمس در این مسئله هیچ تردید و اختلاف ندارند. منتها در مقدار مسافت اختلاف کرده اند.

دیدگاه فقهی حنفی:

فقهای حنفی قائلند که مسافر وقتی نمازش قصر می شود که مسافت شرعی را طی کند. اما فقهای حنفی بر دو دسته شده اند:

یک عده گفته اند: در صورتی نماز مسافر قصر می شود که از صبح تا زوال راه ببیماید، به نحو پیمودن شتر 68

عده دیگر می گویند که مسافر باید مقدار 24 فرسخ را طی کند تا نمازش قصر شود. 69

دیدگاه فقهی مالکی:

فقهای مالکی گفته اند: "ان نقصت المسافت عن القدر المبین بثمانیت امیال و قصرت الصلوة صحت صلاته" 70 یعنی اگر چنانچه کمتر از هشت میل سفر کرد و نمازش را قصر کرد، صحیح است.

دیدگاه فقهی امامیه:

فقهای امامیه قائلند که مسافر در صورتی نمازش قصر می شود که مقدار مسافتی که طی کند باید هشت فرسخ باشد. منتها بین فقهای امامیه بدین شرح اختلاف نظر است:

یک عده از فقهای امامیه گفته اند که باید رفت و برگشت مسافر هشت فرسخ باشد و باید رفتن کمتر از 4 فرسخ نباشد. 71

کسی که رفتن و برگشتن او هشت فرسخ خواه رفتنش چهار فرسخ باشد یا کمتر باشد یا بیشتر، نمازش قصر می شود. 72 و یا هشت فرسخ باشد خواه اگر رفتن سه فرسخ و برگشتن پنج فرسخ باشد. 73 پس در اینکه مسافر باید مسافت هشت فرسخ را طی کند تا نمازش قصر شود، هیچ اختلافی نیست. ولیکن، در این اختلاف است که تنها رفت، باید چهار فرسخ کامل باشد یاخیر.

خاتمه:

تا اینجا موارد اتفاق و اختلاف سنی و شیعه را ملاحظه کردیم. البته این اختلاف، اختلافات فقهی است نه کلامی. همانطوری که دیدیم هریک از فقها و متخصصین فقه مذاهب پنجگانه اسلامی رنگین کمان و یا پرتله زیبایی از برداشتها و استنباطهایی را شکل داده اند که در اصل و ریشه هیچ اختلاف نیست، بلکه بحث در

نحوه انجام مراسم عبادی نماز مسافر است. همین رنگینی و زیبایی و تنوع در استنباطها در تمامی مسایل عبادی و غیر عبادی مسلمان هست، منتها باید با چشم تطهیر و شسته و پاک نگاهش کرد نه با دید تعصب و عوامانه و نابخردانه. نگاه عوامانه به دو محور کلی تقسیم می شود: باطل و کفری، صحیح و مسلمانی. در حالی که هر مسلمانی با هر برداشت و استنباط فقهی اعمال عبادیش را انجام بدهد، مقبول درگاه حق تعالی است. به عبارت دیگر، هر فقیه به سهم و توانایی خودش زحمت کشیده است برای به دست آوردن احکام شرعی از ادله شرعی. نگاه عالمانه با قضایا نگاه صمیمانه ای است خدایسندانه و خدانشناسانه. برعکس نگاه جاهلانه که از دل شیطان جهل و انجماد بر می خیزد. البته، این را هم باید خاطر نشان بسازم که همین وطنداران دینداری که من دیده ام و باعث نگارش این اثر گردید، آنقدر دینداران خردمند نیستند و آگاهی از چند و چون دین شان ندارند. باشد تا با توسعه دانش همگی ما به دینداری آگاهانه و عالمانه برسیم.

پی نوشتها:

- 1- فرهنگ فارسی عمید
- 2- الشیخ محمد جواد مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، مؤسسه دارالکتاب الاسلامی، ج1، ص226
- 3- عبدالرحمان الجزیری، الفقه علی المذاهب الاربعه، بیروت، لبنان، ج1، ص 471
- 4- عبدالرحمان الجزیری، الفقه علی المذاهب الاربعه، پیشین، ص471
- 5- همان، ص471
- 6- همان، ص 471
- 7- همان، ص 471
- 8- الشیخ محمد جواد مغنیه، الفقه علی المذاهب خمسه، پیشین، ص226
- 9- همان، ص 226
- 10- همان، ص 226
- 11- عبدالرحمان الجزیری، الفقه علی المذاهب الاربعه، پیشین، ص 472
- 12- همان، ص 472
- 13- همان، ص 471
- 14- همان، ص 471
- 15- همان، ص 471
- 16- همان، ص 472
- 17- شیخ ابی جعفر محمد بن الحسن طوسی، الخلاف، بیروت، لبنان، مؤسسه فقه الشیعه، ص 472
- 18- همان، مسئله 319، ص 238
- 19- الخلاف، ص 472
- 20- عبدالرحمان الجزیری، الفقه علی المذاهب الاربعه، پیشین، ص 472
- 21- شیخ ابی جعفر محمد بن الحسن طوسی، الخلاف، پیشین، ص 238
- 22- الخلاف، ص 472
- 23- سسن الازاعی، الامام عبدالرحمان بن عمرو بن عمر الازاعی، پیشین، ص 179

- 24- الامام العلامة ابن دقيق، احكام الاحكام شرح عمدت الاحكام، بيروت، دارالكتب العلميه، ج1، ص 82،
- 25- شيخ ابى جعفر محمد بن الحسن طوسى، الخلاف، پيشين، مسئله 319، ص 238
- 26- آيت الله العظمى ناصر مكارم شيرازى، رساله عمليه، مسئله 1183
- 27- الشيخ محمد جواد مغنيه، الفقه على المذاهب الخمسه پيشين، ص 226
- 28- همان، ص 227
- 29- همان، ص 227
- 30- همان، ص 227
- 31- همان، ص 227
- 32- همان، ص 227
- 33- عبدالرحمان الجزيرى، الفقه على المذاهب الاربعه، پيشين، ص 475
- 34- الشيخ محمد جواد مغنيه، الفقه على المذاهب الخمسه، پيشين، ص 228
- 35- علامه قاضى ثناء الله پانى پاتى، مالايد منه، نشر صديقى، ج2، ص 52
- 36- الشيخ محمد جواد مغنيه، الفقه على المذاهب الخمسه، پيشين، ص 228
- 37- عبدالرحمان الجزيرى، الفقه على المذاهب الاربعه، پيشين، ص 476
- 38- الشيخ محمد جواد مغنيه، الفقه على المذاهب الخمسه، پيشين، ص 228
- 39- همان، ص 228
- 40- عبدالرحمان الجزيرى، الفقه على المذاهب الاربعه، پيشين، ص 474
- 41- همان، ص 474
- 42- همان، ص 475
- 43- عبدالرحمان الجزيرى، الفقه على المذاهب الاربعه، پيشين، ص 475
- 44- همان، ص 475
- 45- علامه قاضى ثناء الله پانى پاتى، مالايد منه، پيشين، ص 46
- 46- آيت الله العظمى امام خمينى، توضيح المسائل، مسئله 1294
- 47- الشيخ طوسى، الخلاف، پيشين، ص 253
- 48- علامه قاضى ثناء الله پانى پاتى، مالايد منه، پيشين، ص 45
- 49- الشيخ محمد جواد مغنيه، الفقه على المذاهب الخمسه، پيشين، ص 229
- 50- همان، ص 229
- 51- همان، ص 229
- 52- همان، ص 229
- 53- همان، ص 229
- 54- همان
- 55- علامه قاضى ثناء الله پانى پاتى، مالايد منه، پيشين، ص 46
- 56- عبدالرحمان الجزيرى، الفقه على المذاهب الاربعه، پيشين، ص 473
- 57- الشيخ محمد جواد مغنيه، الفقه على المذاهب الخمسه، پيشين، ص 230
- 58- همان، ص 230

- 59- همان، ص 228
- 60- عبدالرحمان الجزیری، الفقه على المذاهب الاربعه، همان، ص 472
- 61- علامه قاضی ثناء الله پانی پاتی، مالاید منه، ص 46
- 62- عبدالرحمان الجزیری، الفقه على المذاهب الاربعه، پیشین، ص 477
- 63- شمس الدین ابوبکر محمد بن سهل السرخسی، المبسوط، ج1، ص 96، دارالفکر بیروت، ص 96
- 64- عبدالرحمان الجزیری، پیشین، ص 477
- 65- شمس الدین ابوبکر محمد بن سهل السرخسی، المبسوط، پیشین، ص 96
- 66- الشیخ محمد جواد مغنیه، الفقه على المذاهب الخمسه، پیشین، ص 228
- 67- الشیخ طوسی، الخلاف، پیشین، ص 248
- 68- عبدالرحمان الجزیری، الفقه على المذاهب الاربعه، پیشین، ص 473
- 69- همان، ص 473
- 70- همان، ص 473
- 71- آیت الله العظمی امام خمینی، توضیح المسائل، پیشین، مسئله 1272
- 72- آیت الله ناصر مکارم شیرازی، رساله عملیه، پیشین، مسئله 1121
- 73- توضیح المسائل مراجع، ج1، دفتر انتشارات اسلامی، ص 644